

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Снежана Христова Николова

относно дисертационен труд на тема „Нагласи към приобщаването на учениците със специални образователни потребности в общообразователното училище” за присъждане на образователна и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика)

Докторант: Екатерина Периклис Анагносту

Научен ръководител: проф. д-н Цветанка Луканова Ценова

1. Съответствие на процедурата с действащата нормативна уредба

Със заповед № РД-38-348/02.07.2024 г. на Ректора на Софийски университет „Св. Климент Охридски” съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема: „Нагласи към приобщаването на учениците със специални образователни потребности в общообразователното училище” за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление: 1.2. Педагогика (Специална педагогика).

Автор на дисертационния труд е Екатерина Периклис Анагносту – редовен докторант с обучение на английски език към катедра „Специална педагогика” на ФНОИ с научен ръководител проф. д-н Цветанка Луканова Ценова.

Процедурата и представеният комплект материали са в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за неговото приложение, както и с Правилника за развитие на академичния състав на Софийски университет „Св. Климент Охридски”. Екатерина Анагносту е изпълнила всички дейности от индивидуалния си план и е отчислена с право на защита.

2. Общо биографично представяне на кандидата (образование, квалификации, професионален опит и др.)

През 2012 г. Екатерина Анагносту се дипломира като бакалавър в катедра „Психология“ към Факултета по хуманитарни и социални науки на Университета в Патра (Гърция).

През 2015 г. завършва следдипломна квалификация по „Образователни технологии и развитие на човешките ресурси“, а през 2017 г. завършва следдипломна

квалификация по Специална педагогика в Университета в Никозия. През последните години е редовен докторант по докторска програма Специална педагогика в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, към катедра „Специална педагогика“ на Факултет по науки за образованието и изкуствата.

От 2014 г. до 2018 г. работи като филолог в средно училище „Теоклит“ в Атина, Гърция. От 2018 г. и към момента Екатерина Анагносту е учител по специално образование в общообразователно училище.

Притежава сертификати за отлично владение на английски език (от University of Michigan), френски език (DALF C2) и испански език (от del Instituto Cervantes, Dele B2).

3. Актуалност на проблематиката на дисертационния труд

Процесът на приобщаване на ученици със специални образователни потребности в общообразователното училище е сложен, многоаспектен и продължителен. На обсъждане се поставят изисквания за промяна в организацията училищното управление, за промяна в моделите и педагогическия инструментариум на обучение, за промяна на вида и начините на оценяване, за промяна в нагласите към различието въобще.

Чрез приобщаващо образование се осигуряват равнопоставени възможности за получаване на ефективно образование, включително и за децата с увреждания, на които трябва да се предоставят необходимите допълнителни помощни средства и ресурсно подпомагане в общообразователна среда, за да се подготвят като пълноценни членове на обществото.

Разработката на докторант Екатерина Анагносту е посветена на изключително важен аспект от образованието на учениците със специални образователни потребности. От една страна – мненията, които имат общообразователните учители в Гърция относно интеграцията на тази група ученици, а от друга – бариерите пред приобщаването и необходимостта от ефективни практики за премахването им.

Още в увода се акцентира върху набелязаната цел на дисертационния труд – да се проучи и предложи цялостно разбиране относно нагласите на учителите за прилагане на приобщаващи политики и необходимостта от подкрепа, която да им се оказва в педагогическата им практика.

4. Структура и съдържание на дисертационния труд (Познаване на проблематиката от докторанта)

Дисертационният труд съответства на изискванията за научна разработка, представено е изследване с теоретична и експериментална част. Дисертацията е разработена в обем от 189 компютърни страници, от които 162 страници основен текст и 27 страници библиография с 307 източника на латиница. Съдържанието е представено в 2 основни части. В първата част се включва преглед на теорията по проблема, а във втората е представено изследването и съответните резултати от него. Тук още са отнесени дискусиата по проблема на дисертационното изследване, изводите, препоръките към практиката и приносите. В края на разработката са включени списъкът на използваната литература и едно приложение, представляващо въпросник към учителите. В текста са използвани 47 таблици и 12 диаграми.

Уводът на дисертационната разработка насочва към значимостта на темата. Очертани са границите на изследвания проблем – очакването е да се разкрие сложната връзка между становищата и възприятията на учителите относно капацитета и ограниченията на учениците със специални образователни потребности и нагласите им към възможността за подпомагането им при прилагане на приобщаващи практики.

Теоретичните основания (*част първа*) са разгледани в три отделни глави, които са логически обвързани. Съдържанието им е доказателство за добро равнище на компетентност и познаване на базисната и актуалната научна проблематика.

Съдържанието на *първа глава* „*Специално образование и нарушения*“ представя специалното образование в исторически контекст.

Проследено е отношението към хората с увреждания от древността (Хипокрит, 400 г. пр. Хр.) до наши дни. Разглеждат се двата основни модела на увреждания. Според медицинския модел детето или възрастния с увреждане се приема като проблем само заради неговото увреждане и специални нужди. Този модел етикетира хората с увреждания като „болни“ и имащи нужда от лечение. Социалният модел утвърждава преди всичко хората и тяхната личност и акцентира върху необходимостта от структурни промени, които да позволят на хората с увреждания да поемат контрол върху собствения си живот като част от общество, което е приобщаващо, достъпно и подкрепя правото на личен избор и свобода.

Коректно са описани най-често срещаните образователни потребности следствие на синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност (СДВХ), проблеми с речта и езика, разстройства от аутистичния спектър, двигателни нарушения,

умствена изостаналост, сензорни нарушения, нарушения на способността за учене. Всяко от тези нарушения е представено със своята специфика на проявление, посочени са и етиологичните фактори за съответните нарушенията.

Втора глава е посветена на включването. В рамките на пет страници е дефиниран терминът „включване“, като се прави уточнението, че в гръцката литература се среща като „интеграция“ и „приобщаващо образование“. Описани са основните принципи на които стъпва философията на приобщаващото образование, като: равен достъп до образование, премахване на сегрегацията, насърчаване на съвместното обучение, индивидуализация и диференциация на процеса на обучение и т.н. Внимание е отделено на ползите от приобщаването, както и на бариерите за осъществяване на този процес – чувството на отхвърляне, стигмата, трудности свързани с организацията на учебния процес и адаптацията на учебния материал за учениците със специални образователни потребности и др.

Трета глава представя същината на заложената идея в дисертационната разработка – отношенията към децата със специални образователни потребности. По този начин се аргументира провеждането на представеното в дисертацията изследване, свързано с нагласите на учителите относно приобщаването на учениците със специални образователни потребности. Коментирана е социалната перспектива на включване на тези деца: как те изграждат взаимоотношения с учениците с типично развитие в клас, как самите те се възприемат и формират самооценката и самочувствието си, как се включват в работата на класа и в дейности с връстниците и в извънучилищни мероприятия.

На базата на осъществени изследвания (Woolf, 2019; Zoniou – Sideri, 2012) се посочва ролята на „интеграционния“ педагог (ресурсния учител) по отношение на подготовката му и на работата му с учениците със специални образователни потребности.

Проследени са нагласите на общообразователните учители към учениците с нарушения. Представени са както оптимистичните нагласи, така и страховете и опасенията на учителите относно присъствието на ученици със специални образователни потребности в класовете. Обърнато е внимание, че видът на нарушението оказва влияние върху нагласите на общообразователните учители (Miesera & Gebhardt, 2018). Фактори като пол, педагогически стаж и опит също се отразяват на нагласите на учителите (Avramidis & Kalyva, 2007; Tsakiridou & Polyzopoulou, 2014). Посочени са редица изследвания за различия в отношенията на

предучилищни педагози, начални учители, учители в прогимназията към включването и приобщаването на ученици със специални образователни потребности в общообразователните класове.

В отделен параграф са включени нагласите на родителите на деца със специални образователни потребности. Обърнато е внимание на различието в нагласите на майките и на бащите, на значението на икономическия и социалния статус на родителите по отношение на приобщаването на учениците в общообразователна среда.

В края на тази глава е отделено място на нагласите на учениците с типично развитие за интеграцията на учениците със специални образователни потребности.

Теоретичните основания, представени в *първата част* са доказателство за умението на докторанта да борави и анализира значителен обем от научна литература, забелязва се и личното отношение към избраната тема.

Втората част представя изследователския подход.

Методология и резултати от изследването

Коректно и точно са обосновани и формулирани целта на изследването и изследователските задачи. На тази базата са изведени шест хипотези.

Заложено е провеждането на първично количествено изследване.

Контингентът на изследване включва 120 учители, преподаващи в прогимназиална и гимназиална степен на образование в общообразователни училища.

Изследователският инструментариум е подбран съобразно целта и изследователските въпроси. Това е структуриран въпросник, който се състои от пет секции. *Първата секция* се отнася до събирането на демографска информация – пол, възраст, степен на образование, длъжност в училището. Във *втората секция* е приложена скала „My Thinking About Inclusion Scale” MTAI (Stoiber et al., 1998), състояща се от 28 твърдения. *Третата секция* се отнася до конкретни бариери пред включването, в *четвърта секция* са изброени методи на включване, а *пета секция* включва седем различни потребности от специално образование. От респондентите се изисква да оценят всяко от твърденията според 5-степенната скала на Likert.

Събирането на емпиричните данни е осъществено онлайн, в периода март – април 2023 г. чрез Google Forms. Статистическият анализ се базира на използването на факторен анализ, t-тест за независими проби, статистически тест Anova, чрез статистическия пакет SPSS.

Поднасянето на емпиричните данни е последователно по всяка секция от

въпросника. В началото на анализа са представени резултатите от отговорите на респондентите относно основните перспективи, очакваните резултати и практиките в клас по отношение на приобщаването на учениците със специални образователни потребности. Изводът, който се налага е, че участниците са умерено положителни към включването.

Следва анализ на убежденията за пречките за приобщаване и включване на ученици със специални образователни потребности в общообразователна среда. Резултатите от способността на учителите да се справят с основните категории специални образователни потребности доказват, че те не са запознати с нито една от тези потребности. Все пак донякъде познават двигателните нарушения и синдрома на дефицит на вниманието и хиперактивност.

След обработката на резултатите относно готовността на училищата да се справят с учениците със специални образователни потребности по отношение на инфраструктура и ресурси се стига до доста песимистичен извод – недостатъчни и непълни ресурси и почти липсваща инфраструктура. Проучена е възможността за статистически значими разлики за всяка образователна потребност поотделно чрез t-тест на сдвоени проби.

В края на анализа са представени статистически значими разлики между убежденията на учителите относно включването на деца със специални образователни потребности; полезни практики за безпроблемното включване и пречките пред включването въз основа на демографските данни на учителите.

Резултатите от изследването са визуализирани чрез 12 диаграми и 47 таблици, което дава възможност за по-лесното им възприемане и за тяхното интерпретиране.

От направения анализ се вижда, че докторант Анагносту има компетентност за самостоятелно и коректно тълкуване на резултатите във връзка с поставените изследователски въпроси.

Констатира се, че учителите не познават специалните образователни потребности и не са уверени как могат ефективно да ги управляват, училищата не разполагат с ефективни ресурси, за да им помогнат да се справят с тези потребности. Това от своя страна определя нагласите към приобщаващото образование и присъствието на ученици със специални образователни потребности в общообразователна среда.

В тази посока са формулирани препоръки за прилагането на практики, чрез които учителите да се квалифицират и да променят нагласите си към включването на

ученици със специални образователни потребности.

5. Научнотеоретични и практико-приложни приноси

Приносите в дисертационния труд на Катерини Анагносту са разделени на приноси с теоретичен характер и приноси с практически характер. Изведени са три теоретични приноса, като коректно са отразени усилията на докторанта да формулира достиженията на труда от теоретична гледна точка. Определянето на представените практически приноси, според мен, би могло да се прецизира с оглед съдържанието на дисертацията и постигнатите резултати. Така формулирани те звучат по-скоро като констатации, а не като приноси.

6. Автореферат

Авторефератът е разработен на 65 страници. По адекватен начин презентира основните тезиси на дисертационното изследване, получените резултати и техния анализ. Излишно в края на автореферата е приложен списък на използваните литературни източници.

7. Публикации по темата на дисертацията (съдържание и изпълнение на наукометричните изисквания)

Представени са три самостоятелни публикации. Те напълно покриват наукометричните изисквания. Поместени са в сборници от научно-практически конференции „Образование и изкуства: традиции и перспективи“ на Факултет по науки за образованието и изкуствата към СУ „Св. Климент Охридски“ в периода 2022 – 2023 г. Третират основни въпроси, свързани с тематиката на дисертационната разработка: включване на деца със специални образователни потребности; нагласи на учителите и отношенията на родителите към приобщаването на ученици със специални образователни потребности.

Отпечатани са в пълен обем:

1) Anagnostou, A. (2022, Nov 10–11). Inclusion of children with Special Education Needs: It's social side. 3rd Scien with Special Education Needs: It's social side. 3rd Scientific and Practical Conference on “Education and Arts: Traditions and perspectives” (Sofia), ISSN 2738-8999, pp.1023- 1034

2) Anagnostou, A. (2022, Nov 10–11). Inclusion of Children with Special Education Needs: The Importance of the teachers’ role and their attitudes. 3rd Scientific and

Practical Conference on “Education and Arts: Traditions and perspectives” (Sofia), ISSN 2738-8999, pp.1035- 1047

3 Anagnostou, A. (2023, Oct 26–27). Parents’ Attitudes towards the Inclusion of Students with Special Educational Needs. 4rd Scientific and Practical Conference on “Education and Arts: Traditions and perspectives” (Sofia), ISBN 978-954-07-5061-3, pp. 945-952.

8. Лични впечатления

Нямам лични впечатления.

9. Бележки и препоръки

По мое мнение в структурно отношение теоретичната част би била по-добре организирана ако различните аспекти на изследвания проблем биха били представени в отделни параграфи (със съответни подпараграфи), а не в различни глави.

Дисертационната разработка се отличава с коректна интерпретация на сложна проблематика, чрез използването на интересен стил, с комплексно представени доказателства от различни когнитивни пространства в подкрепа на авторовата теза. Резултатите от дисертационния труд могат да са аргумент за бъдещи изследвания относно професионалното развитие на учителите, обучаващи ученици със специални образователни потребности и възможността за усвояване на гъвкави стратегии и умения за екипна работа и комуникация.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационната разработка е в съответствие с изискванията за написване на подобен род научни трудове. Оформена е старателно и с разбиране.

Оценката ми за дисертационния труд, приносите, публикациите и автореферата е положителна. Това ми дава основание да предложа на Уважаемото Научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на СУ „Св. Климент Охридски” в област на висше образование 1. Педагогически науки, Професионално направление 1.2. Педагогика (*Специална педагогика*) на **Екатерини Периклис Анагносту**.

18.09.2024 г.

гр. Шумен

проф. д-р Снежана Николова